

МУЗИЧУК М. М., аспірант

Науковий керівник – МАЗУР А.Г., д-р екон. наук

Вінницький національний аграрний університет

ПОНЯТІЙНИЙ ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ТА ПРОЦЕСУ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТВОРЕННЯ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

У статті розглядаються науково-методологічні аспекти обґрунтування поняття сутності та змісту реструктуризації як економічної категорії та її специфічного прояву в аграрній економіці, проводяться розмежовувальні ознаки понять «реорганізація», «реформування» та «трансформація». Розглянуто поняття потенціалу регіону, що полягає у можливостях підвищення функціонування аграрної економічної системи за рахунок досягнення пропорцій виробництва продукції та її переробки; диверсифікації виробництва, кількості і якості трудових ресурсів. У дослідженні здійснено класифікацію видів реструктуризації та напрямів в аграрній економіці у відповідності із процесами її реалізації та оптимізації.

Ключові слова: реструктуризація, структурні зміни, аграрна економіка, системні перетворення, класифікація, економічний та структурний потенціал.

Постановка проблеми. Перехід економіки України на ринкові засади господарювання пов'язанні із системною трансформацією соціально-економічних відносин, об'єктивно вимагає масштабних перетворень у здійсненні процесів відтворення в національній, особливо в аграрній економіці. Практика показує, що існуючі механізми управління в АПК не здатні подолати такі негативні тенденції, як структурне перенесення у виробництві з низьким рівнем доданої вартості; повільні темпи оновлення засобів виробництва; відсутність інноваційних і, насамперед, ресурсозберігаючих технологій тощо. Зазначене потребує системних наукових досліджень змісту, сутності та механізмів стратегічної реструктуризації аграрних підприємств на засадах вітчизняної економічної теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відмітити, що питанням реструктуризації АПК присвячено ряд фундаментальних наукових робіт зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема: В.Г. Андрійчука, В.Я. Амбросова, Г.М. Калетніка, О.М. Могильного, А.Г. Мазура, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та багатьох інших. Їх праці є ґрунтовними, разом з тим, теоретико-методологічні питання стратегічної реструктуризації аграрної економіки в умовах масштабних трансформаційних змін є ще не повною мірою досліджені і розроблені.

Водачек Л. [1] під реструктуризацією розуміє комплексні та взаємопов'язані зміни структур, що забезпечують функціонування економіки регіону в цілому. Бойко С. [2] розглядає реструктуризацію як можливість підвищення конкурентоспроможності підприємств регіонів за її здійснення. Гриньова В.М. [3] відзначає зміст реструктуризації як можливість здійснення організаційних і фінансових перетворень у регіональних економічних системах. Мазур І.І. [4] представляє реструктуризацію як процес прилаштування до стратегічних цілей розвитку. А.І. Амоша та Л.А. Збарська під реструктуризацією економіки регіону, і передусім, його промислової підсистеми, розуміють планомірний і збалансований структурний розвиток й удосконалення всіх елементів виробничої системи регіону. В їх розумінні реструктуризація, крім власне структурних аспектів, включає також аспекти раціональної організації регіонального комплексу (збалансований розвиток) і його управління (планування розвитку).

Мета дослідження – обґрунтування сутності та змісту стратегічної реструктуризації аграрної економіки як практичного інструментарію дослідження її доцільності і змістовності у практиці господарювання.

Методи дослідження. Для досліджень була використана сукупність загальноприйнятих і спеціальних методів та прийомів наукового дослідження, використання яких зумовлене поставленою метою та завданнями, а саме: дедукції та індукції, аналізу та синтезу, методи діалектичного та системного аналізу та інші.

Результати дослідження та їх обговорення. Заходи фінансового оздоровлення підприємства, збільшення об'ємів випуску продукції, підвищення ефективності виробництва та задоволення вимог кредиторів належать до тих, що направлені на реорганізацію підприємства.

Не важко зрозуміти, що серед цих визначень домінуючими виразами виступають зміни і перетворення. Відштовхуючись від них та особливостей функціонування виробничо-господарських систем, подамо власне бачення процесу реструктуризації економіки. На наш погляд (в загальному значенні), під реструктуризацією слід розуміти таку сукупну структурну дію, яка проводиться з метою фінансового оздоровлення та підвищення конкурентоспроможності економіки підприємства, галузі, регіону, країни в цілому через ефективне використання матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів через використання інструментарію

юридичного, технологічного, економічного, адміністративного і організаційного впливів на процеси економічного відтворення.

Звідси випливає, що під реструктуризацією економіки регіону слід розуміти науково обґрунтовану, узгоджену за цілями і ресурсами систему прогресивних перетворень на довгостроковий період з метою ефективного використання природно-ресурсного та виробничого потенціалу територій та забезпечення на цій основі високої якості життя та зростання добробуту населення. Із цих позицій і повинно здійснюватися виробництво й послідовна реалізація колективної стратегії виробничих підприємств регіону як ланок цілісної виробничо-господарської територіальної структури, а дії органів аграрної влади слід спрямовувати на структурну адаптацію виробництва і зайнятості, формування і послідовне здійснення аграрної економічної політики згідно з програмами реструктуризації.

Реструктуризація як процес і управлінська дія в регіоні направлена на зміну елементів системи господарювання в таких згрупованих напрямках:

- правовий (зміна форм власності);
- управлінський (організаційно-функціональне упорядкування);
- фінансовий (відтворення вартості та забезпечення інноваційного розвитку);
- виробничий (впровадження досягнень науково-технічного прогресу і новітніх виробничих технологій);
- збутовий (маркетинг).

Як складна економічна категорія реструктуризація піддається науковому методу класифікації за визначеними ознаками на відповідні види (рис. 1).

Рисунок 1. Види реструктуризації економіки регіону

Залежно від визначеної мети (цілей) регіональних органів влади і управління, реструктуризацію можна класифікувати як санаційну, адаптивну та випереджуючу.

Санаційна, або відновлювальна реструктуризація, адресується тим підприємствам і виробництвам регіону, які перебувають у передкризовому або кризовому стані і характеризуються ознаками високої заборгованості, втратою ринків збуту, великими запасами нереалізованої продукції тощо.

Адаптаційна реструктуризація, як правило, не пов'язана із кризовими явищами, вона потребує прилаштування галузей, підприємств і виробництв регіону до зміни ринкового середовища. В рамках цього виду реструктуризації здебільшого використовують просторову диверсифікацію виробництва, тобто пошук і створення нових ринків, виробництво нових товарів і послуг тощо.

Випереджаюча диверсифікація притаманна підприємствам і виробництвам регіону, які в цілому працюють успішно, але прагнуть посилити свої конкурентні переваги.

За ознакою об'єкта змін прийнято розрізняти такі види реструктуризації, як операційну, фінансову і реструктуризацію власності.

Операційна реструктуризація, передусім, стосується основної господарської діяльності підприємств і виробництв регіону і реалізовується переважно в заходах організаційно-структурної, маркетингової, інвестиційної, інноваційної та кадрової аграрної політики.

Фінансова реструктуризація стосується управління пасивами підприємств регіону і досягається за умови досягнення стану платоспроможності і відповідно вчасного погашення боргових зобов'язань.

Реструктуризація власності стосується зміни власника державних підприємств, зміни розподілу владних повноважень на підприємствах і управлінських структурах регіону та участі в капіталі.

За ознакою періоду здійснення реструктуризацію поділяють на оперативну і стратегічну.

Оперативна за формою реструктуризація розрахована на невеликий період і передбачає створення чи раціоналізацію управлінських структур, удосконалення виробничих процесів, визначення нових ринків збуту, тобто за призначенням вона направлена на зниження усіх видів витрат переважно без використання фінансових ресурсів.

Стратегічна реструктуризація має за мету забезпечення високої ефективності функціонування економіки регіону в рамках довгострокової перспективи на засадах дотримання конкурентоспроможності виробничо-господарської діяльності пріоритетних галузей, підприємств і виробництв. На відміну від оперативної, цей вид реструктуризації передбачає залучення як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування в межах адаптаційної та випереджаючої реструктуризації.

Слід зазначити, що характер, темпи і напрями реструктуризації будь-якого напрямку регіону залежать від наявного економічного потенціалу аграрної економічної системи.

У понятійному значенні економічний потенціал регіону – це досягнуті виробничо-господарські результати сукупної діяльності за певний період, помножені на можливості її покращення в майбутньому. Іншими словами, він характеризує здатність галузей і виробництв аграрної економіки до розширеного економічного відтворення, включаючи розвиток будівництва, транспортних магістралей, галузей невиробничої сфери тощо. За своєю структурою економічний потенціал регіону складається із виробничого і структурного потенціалів. Останній охоплює досягнутий рівень розвитку і потенційні можливості матеріального виробництва і розглядається як складова економічного потенціалу.

Сутність структурного потенціалу полягає у можливостях підвищення функціонування аграрної економічної системи за рахунок досягнення пропорцій виробництва продукції та її переробки; диверсифікації виробництва, встановлення відповідності потужності виробництва кількості і якості трудових ресурсів, тобто структурний потенціал регіону визначає можливості регіонального економічного зростання та соціальної стабільності на визначеній території.

Підкреслимо ці розмежувальні ознаки: якщо економічний потенціал регіону характеризує потужність аграрної системи, виробничий – потужність сукупності галузей матеріального виробництва, зосереджених в регіоні, то структурний потенціал визначає адаптивність аграрної системи господарювання до екзогенних і ендемогенних умов і продукує постійну реакцію системи на зміну економічних умов.

Щоб утримати структуру у рівновазі, економічна система змінює свої пропорції і співвідношення між її компонентами в тріаді “кількість – структура – якість”. Більш широке – виникнення нових виробництв згідно з вимогами ринку об'єктивно призводить до появи нових компонентів системи, тобто зрушень в її структурі.

Прогресивні зрушення в структурному потенціалі регіону виникають у тому випадку, коли його розвиток відповідає певним вимогам.

По-перше, структурна цілісність потенціалу регіону повинна відповідати цілям розвитку регіону – підвищення рівня життя і задоволення потреб населення через підвищення ефективності господарювання на території. Цю вимогу слід вважати значущою, оскільки немає сенсу здійснювати виробництво заради виробництва чи відтворювати застарілі форми відтворення традиційної структури, які носять стагнаційний характер.

По-друге, структурний потенціал регіону має відповідати вимогам комплексності і цілісності, тобто: забезпечувати збалансування усіх елементів системи з умовами життєдіяльності регіону; здійснювати пропорційний розвиток на основі раціонального поєднання галузей спеціалізації матеріального виробництва, обслуговуючих галузей і галузей нематеріальної сфери; досягати концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках виробництва товарів і послуг.

По-третє, структурний потенціал має бути інтегрованим, тобто “вписуватись” у потенціал структури вищого порядку – потенціал економіки держави, міжрегіональних утворень як внутрішніх, так і зовнішніх, з однієї сторони, і забезпечувати збалансований взаємозв'язок з нижчими потенціалами самої аграрної системи, з іншої.

По-четверте, структурний потенціал регіону повинен адекватно реагувати на зміни у внутрішньому і зовнішньому середовищах; змінюватися під впливом змін умов господарювання і сам пропонувати зміни, коли виникає необхідність створення принципово нових галузей і виробництв чи освоєння нових природних ресурсів.

По-п'яте, структурний потенціал регіону має бути конкурентоспроможним, тобто швидко реагувати на запити науково-технічного прогресу і матеріалізувати його результати в конкретних виробництвах і видах продукції, які користуються попитом на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Проектування класифікаційних видів реструктуризації, з урахуванням структурного потенціалу, зокрема стратегічної на регіональну економічну систему, дозволяє визначити її особливість, специфічність та зміст. Стосовно особливості зазначимо, що:

- реструктуризація економіки регіону великою мірою залежить від внутрішніх і зовнішніх чинників впливу. Залежність від внутрішніх чинників проявляється через наявність на території природно-ресурсних запасів, що визначають її спеціалізацію. Вплив зовнішніх чинників слід розуміти як можливість входження аграрної структури виробництва як у національну, так і світову економічні системи та наявність зворотного впливу через сукупність організаційних та функціональних зв'язків;

- зміни параметрів економічного відтворення в регіоні обумовлюються бажанням регіональних органів влади прилаштуватися до раціональної чи оптимальної моделі розвитку;

- можливості адаптації регіональних економічних структур до інноваційно-збалансованого розвитку багато в чому залежать від управлінського аспекту, тобто можливостей і здатності регіональних органів влади впливати на ці процеси із позицій наукового менеджменту;

- регіональний збалансований розвиток суттєво залежить від напрямів і механізмів державного регулювання пропорцій відтворення в напрямку формування спільного національного ринку.

Зміст здійснення стратегічної реструктуризації економіки регіону полягає в реалізації наявних в кожному регіоні конкурентних переваг, а саме:

- ефективного використання наявних природно-мінеральних ресурсів для здійснення розширеного економічного зростання;

- поетапного збільшення інноваційних та інвестиційно привабливих виробництв в структурі регіонального господарства;

- досягнення пріоритетного розвитку галузей і виробництв, які мають замкнений технологічний цикл;

- сприяння розвитку малого та середнього бізнесу на території;

- удосконалення транспортної мережі у відповідності до географічного положення регіонів та їх коопераційних зв'язків.

Зазначені вище переваги можуть бути реалізовані в рамках поетапної реструктуризації економіки регіонів на галузевому, територіальному і мікроекономічному рівнях господарювання.

На галузевому рівні реструктуризація покликана оптимізувати пропорції розвитку галузей спеціалізації в напрямку досягнення раціональних співвідношень між обсягами виробництва товарів і послуг та їх кінцевим попитом. При цьому основний акцент спрямовується, як правило, на використання місцевих ресурсів та ресурсозбереження. Особливо це стосується агропромислового комплексу регіону, де актуальним є досягнення таких пропорцій відтворення, які б збалансовували виробництво сільськогосподарської продукції з потужностями з її переробки та інфраструктурними елементами потреби галузі. Важливо також передбачити балансування таких інфраструктурних елементів, як транспорт і зв'язок. Саме розвитком і розміщенням транспортної мережі регіонів визначаються масштаби вантажообігу на території, структура вантажів та дальність і щільність перевезень. Для регіонів це особливо важливо, оскільки дозволяє використовувати так звані "порівняльні переваги", до яких належать: вигідне географічне положення, наявність міжнародних автострад, лінії електропередач, газопроводів тощо.

Макрорівень аграрної реструктуризації охоплює модернізацію підприємств регіону в напрямку здійснення комплексу організаційно-економічних, правових та технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства і його управління, форми власності тощо, здатних привести підприємство до фінансового оздоровлення, збільшення випуску конкурентоспроможної продукції та загального підвищення ефективності виробництва.

Територіальна реструктуризація має вирішувати такі регіональні проблеми, як подолання невідповідності між природним і трудовим ресурсним потенціалом і просторову організацію економіки регіону. За змістом проведення вона може бути досягнута наближенням виробництв до джерел сировини, палива і енергії та вирівнювання рівнів економічного розвитку

адміністративних районів, оптимізацією розвитку виробництв на території, обмеженням розвитку екологічно небезпечних виробництв тощо.

Висновки. Таким чином, дослідження науково-теоретичних засад реструктуризації як економічної категорії показало, що вона носить еволюційний розвиток – від оздоровлення економіки у період кризових явищ – до системних змін і перетворень в періоди формування повноцінного ринкового середовища. У понятійному плані реструктуризація вужча за значенням трансформації, але ширша за поняття «реорганізація», «реформування» і «структурні зміни» і фактично включає їх у собі як складові елементи. Як складна економічна категорія, реструктуризація класифікується на види залежно від мети, об'єкта та тривалості змін. Характер, темпи і напрями ре-структуризації на будь-якому ієрархічному рівні: підприємстві, галузі, регіоні залежать від особливостей економічного потенціалу системи господарювання. Особливістю стратегічної реструктуризації економіки регіону виступають чинники ресурсного забезпечення розвитку: якість управління, параметри економічного відтворення в регіоні, його спеціалізація, наявність інноваційно-інвестиційних виробництв у структурі регіонального господарства, стан розвитку малого та середнього бізнесу, розвиток транспортної мережі, участь у міжнародному співробітництві, екологічні обмеження тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Водачек Л. Стратегия управления инновациями на предприятии / Л. Водачек, О. Водачкова. – М.: Экономика, 1989. – 106 с.
2. Бойко С. Реструктуризація підприємств та запровадження ринкової моделі управління / С. Бойко // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 9. – С.15-17.
3. Гриньова В.М. Функціонально-вартісний аналіз іновативної діяльності: монографія. / В.М. Гриньова. – Харків: ВД УНОАЕИТ, 2004. – 124 с.
4. Мазур И.И. Реструктуризация предприятий и компаний: справочное пособие / И.И. Мазур, В.Ф. Шакиро. / Под ред. И.И. Мазура. – М.: Высшая школа, 2000. – 588 с.

Понятийное содержание и сущность реструктуризации как экономической категории и процесса экономического воспроизведения в аграрном производстве

М.Н. Музычук

В статье рассматриваются научно-методологические аспекты обоснования понятия сущности и содержания реструктуризации как экономической категории и ее специфического проявления в аграрной экономике, проводятся разграничительные признаки понятий «реорганизация», «реформирование» и «трансформация». Рассмотрение понятия потенциала региона заключается в возможностях улучшения функционирования аграрной экономической системы за счет достижения пропорций производства продукции и ее переработки, диверсификации производства, количества и качества трудовых ресурсов. В исследовании осуществлена классификация видов реструктуризации направлений в аграрной экономике в соответствии с процессами реализации и оптимизации.

Ключевые слова: реструктуризация, структурные изменения, аграрная экономика, системные преобразования, классификация, экономический и структурный потенциал.

Conceptual content and nature economic restructuring as a category of economic and reproduction in agricultural production

M. Muzychuk

The article rozhdyaayutsya scientific and methodological aspects of the concept study the nature and content of restructuring as an economic category and its specific manifestation in agricultural economics, held attributes rozmezhovovalni concepts of "reorganization", "reform" and "transformation." The notion of potential, which is the ability to improve the functioning of agricultural economic system by reaching the proportions of production and processing, diversification of production, quality and quantity of labor resources. In a study of the classification of types of restructuring and trends in agricultural economics in accordance with the processes of implementation and optimization.

Key words: restructuring, structural changes, agricultural economics, system transformation, classification, economic and structural capacity.